

Marian monet puolet

Ringa Takanen

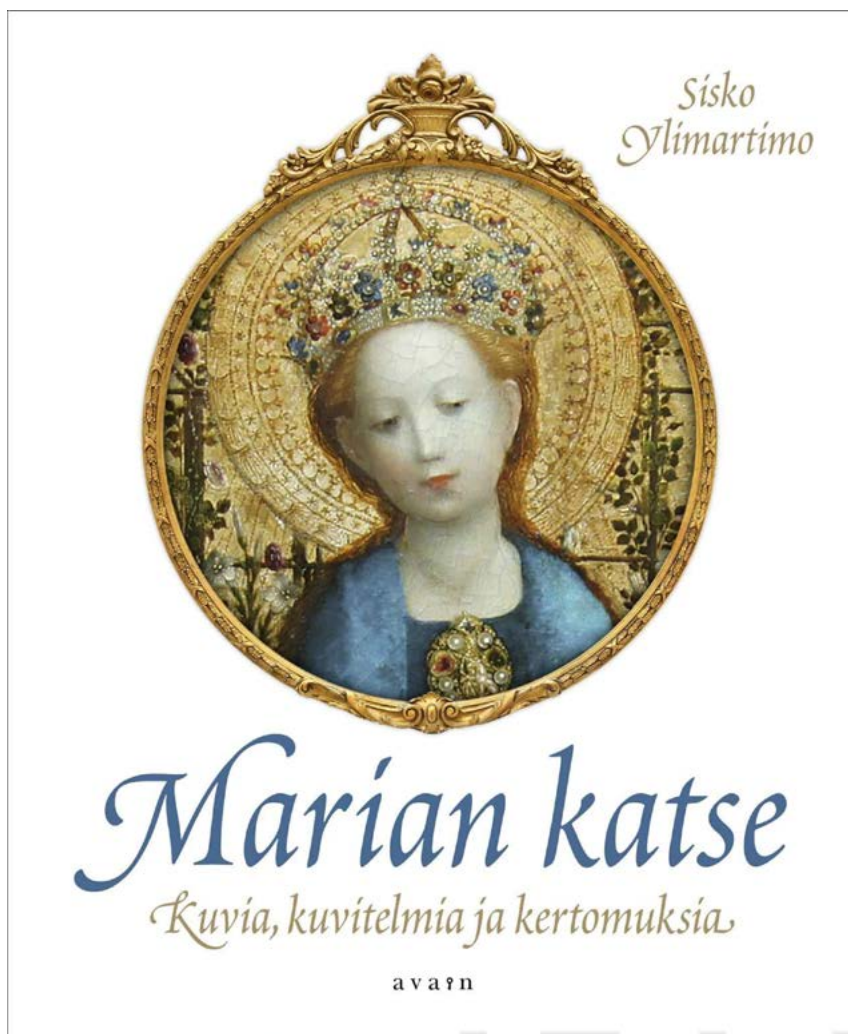
doi.org/10.23995/tht.113336

Kirja-arvio teoksesta Sisko Ylimartimo, *Marian katse. Kuvia, kuvitelmia ja kertomuksia* (Helsinki: Avain, 2021), 251 sivua.

Avainsanat: *ikonografia, legendat, Maria, mariologia, Raamatun henkilöt, taidehistoria, uskonnollinen taide*

Maria, Jeesuksen äiti, on innoittanut kautta aikojen etenkin kuvataiteilijoita, kirjoittajia, teologeja ja uskonnonharjoittajia. Marian hahmoon on projisoitu toiveita ja tunteita. Hän on näyttäytynyt eri rooleissa kulloinkin vallitsevan teologisen painotuksen sekä yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tilanteen mukaan. Tietokirjailija ja taidehistorian lehtori (eläkk.) Sisko Ylimartimon vuonna 2021 ilmestynyt kirja *Marian katse* kerää yksiin kansiin Mariaa koskevaa, eli mariologista aineistoa eri osa-alueilta. Ylimartimo käy Marian elämän vaiheet kronologisesti läpi sellaisina kuin ne Raamatun, legendojen ja muiden lähteiden perusteella tunnetaan. Samalla hän tarkastelee Jumalansynnyttäjän ympärille syntyntä kulttia sekä Mariaan liittyvää, runsaana polveilevaa kertomus- ja kuvatradiotiota.

Marian katse alkaa kuin matkakertomuksena, jossa vierailaan Marian ja hänen äitinsä Annan syntymäpaikaksi käsitetyssä Sepforiksen rauniokaupungissa. Kirjoittaja kertoo näkymiä maalailien Sepforiksen historiasta. Hän leikittelee ajatuksella, toimiko kenties nuori Jeesus puuseppäisensä Joosefin apuna kaupungin jälleenrakennuksessa. Roomalaiset valloittivat ja tuhosivat kaupungin Jeesuksen oletetun syntymäajankohdan 7–2 eaa. aikoihin, minkä johdosta kirjoittaja arvelee Marian ja Joosefin muuttaneen kahdeksan kilometrin päässä sijainneeseen Nasaretiin. Myöhemmin kirjassa vierailaan muun muassa Puolassa Krakovan Mariankirkossa ihaillemassa Veit Stossin Marian ja Jeesuksen elämästä kertovia maalauksia, Krakovan seimenrakentajakilpailussa sekä Israelissa Naza-

reth Village -ulkoilmamuseossa. Ylimartimo on puolisonsa kanssa vierailut useilla Marian hahmoon liitetyillä paikoilla eri puolilla maailmaa. Mukana on myös suomalaisia sijainteja. Erilaisia kohteita tekstein ja mustavalkokuvin esittelevät matkakuvaukset vaihtelevat kirjassa kuvatyyp-
pien ja kertomusten esittelyn sekä Marian elämänvaiheiden läpikäynnin kanssa.

Mariaa koskevan aineiston ohella Ylimartimo sivuaa kristinuskon vaiheita, kuten alkukristillisyyden kuvakieltoa sekä uskonnollisen taiteen kehitystä keskiajalta uudelle ja uusimmalle ajalle. Vaikka kyseessä ei ole tieteellinen tutkimus, vaan paikoin kaunokirjallisellakin otteella toteutettu tietokirja, luo kontekstualisointi hyvän pohjan Marian kuvaustavoista ja niiden muutoksesta kertomiselle. Kirja sisältääkin runsaasti yksityiskohtaista tietoa sekä Mariasta että yleisemmin kristinuskon traditioista osana yhteiskuntaa.

Kirja jakautuu kolmeen eri osioon, josta ensimmäinen, ”Marian jäljillä” on matkakertomuksen ja kuvatyypin tutkimuksen välimuoto. Siinä tutustutaan eri kohteisiin ja käydään läpi Marian esittämisen historiaa ja ikonografisia tyyppejä. Toinen osio on ”Marian tie”, jossa luvut jakautuvat aikajärjestyksessä Marian elämänvaiheiden mukaan. Kolmas osio ”Hänen kasvojensa kaltaiset” kertoo Marian kuvauksen esikristillisistä vaikutteista, kuten naisjumaluuksista, joiden piirteitä siirtyi myös Marian esittämistapoihin. Osiossa käsitellään myös muun muassa Mariaa ihmisten näyissä sekä esikuvana kansanperinteessä.

Marian kiehtova elämä

Neitsyt Marian palvonta ei perustu pelkästään Raamatun evankeliumeihin, joissa on itse asia-
sa erittäin vähän mainintoja Jeesuksen äidistä. Marian hahmon ympärille syntynyt kertomus-, kuva- ja muu kulttuurinen perinne on paljolti mielikuvituksen ja uskomusten tuotetta, kuten kirjoittaja toteaa. Marian palvonta huipentui keskiajalla, jolloin Jumalan koettiin olevan

etäinen ja kaukainen hahmo, kun taas Maria, Jumalansynnyttävä, koettiin naisena ja äitinä helpommin lähestyttäväksi. Maria itsessään oli Jeesuksen aikoihin erittäin yleinen etunimi, ja siten Raamatussa onkin useita samannimisiä henkilöitä.

Raamatun evankeliumeissa ei mainita Marian varhaisvaiheita. Jeesusta odottaessaan hän oli noin 14–15-vuotias, itseään huomattavasti vanhemman Joosefin kihlattu. Maria-kuva kirkastui etenkin Lucrezia Marinellan (1571–1653) vastauskonpuhdistuksen aikaan kirjoittaman teoksen *La vita di maria vergine, Imperatrice dell' universo* (1602) myötä, joka oli Mariaa ihannoiva, Raamatun, sen kaanonin ulkopuolisten apokryfikirjojen, Kultaisen legendan sekä kuvataiteen innoittamana koottu kuvaus. Myöhemmin Marian elämäkerta tarkentui saksalaisen nunna, mystikko ja ekstaatikko Anna Katharina Emmerickin (1774–1824) näkyjen kautta, joiden kirjaamisesta vastasi katoliseksi kääntynyt runoilija Clemens Brentano (1778–1842). Näkyjen perusteella on paikallistettu Efesoksesta Neitsyt Marian talo, jonka paikalle on sittemmin rakennettu kirkko.

On huomionarvoista, miten Mariaa koskevissa legendoissa korostetaan paitsi hänen hurskauttaan myös oppineisuuttaan. Ylimartimo painottaa, miten legendoissa Marian äidin kerrotaan opettaneen hänet lukemaan alle kolmevuotiaana. Tämän jälkeen Marian sanotaan asuneen temppelissä, jossa hän opiskeli, rukoili ja ompeli alttarivaatteita. Kiinnostavaa on myös, miten pyhiä äitejä koskevassa kertomusperinteessä ja kuvastossa maalliset miehet ja isät jäävät takalalle. Marian äiti Anna on kuvattu taiteessakin usein matriarkan tapaan. Anna itse kolmantena -kuva-aiheessa kookkaan ja hallitsevan Annan sylissä on nukkemainen Maria ja hänen sylissään Jeesus-lapsi, kuten Ylimartimo kuvailee.

Kronologisesti Raamatun evankeliumien ja legendojen pohjalta etenevä Marian elämäntarina on luonteva tapa käsitellä aihetta. Kirjassa pa-

Kuva 1. Tuntematon, *Pyhä Anna itse kolmantena*, myöhäiskeskiaika, koivu ja tammi, 74 cm. Turun kaupungin taidekokoelma. Kuva: Aleks Talve / Turun Museokeskus, kaikki oikeudet pidätetään.

neudutaan Marian elämän vaiheisiin hämmästyttävän yksityiskohtaisesti. Ylimartimo pohtii esimerkiksi, mitkä saattoivat olla raskaana olleen Marian motiivit matkustaa yli sadan kilometrin päähän serkkunsa Elisabetin luo, missä hän Luukaksen evankeliumin mukaan vietti odotusajastaan kolmisen kuukautta. Ylimartimo myös esittää Sakariaan ja Elisabetin kesäkodin sijainneen Ein Karemin kaupungissa. Samoin pohditaan Jeesuksen perhesuhteita: olivatko tämän Raamatussa mainitut veljet ja siskot Joosefin edellisestä liitosta tai kenties serkkuja? Henkilöiden mielenliikkeiden ja arkielämän maalaileva spekulointi tuo Raamatun pyhinä ja etäisinä koetut hahmot inhimillisiksi ja fyysiselle tasolle. Samalla se tuo tietokirjaan kaunokirjallisia sävyjä.

Inspiraation lähde yli sukupolvien

Maria on innoittanut kirjallisuutta, kuvataiteita ja musiikintekijöitä vuosisatojen ajan. Kirjoista Ylimartimo mainitsee muun muassa saksalaiselta runoilijalta Rainer Maria Rilkeltä (1875–1926) vuonna 1912 ilmestyneen Marian elämää käsittelevän runokokoelman *Das Marieleben*. Kuten Ylimartimo pukee sanoiksi, Jeesuksen syntymä on tietenkin Marian elämän populaarisoiduin tapahtuma, jonka pohjalta on tehty runoja, sävellyksiä, näytelmiä, postikortteja ja seimikuvaelmia. Marialle on kuitenkin aikojen saatossa annettu mitä moninaisimpia rooleja. Etenkin kuvataiteissa erilaisia Maria-aiheita on ollut runsaasti. Maria on etenkin katolisessa maailmassa nähty toiminut välittäjänä Jumalan ja ihmisen välillä ja hänen puoleensa on käännytty rukoilemaan.¹

Marian katse jaottelee Maria-aiheet tyhjän ja täyden sylin Madonnan yläkategorioihin, joissa on alalajeja esimerkiksi sen mukaan, onko Marian seurassa muita henkilöitä. Varhaisissa Madonna-kuvissa Maria näyttäytyy itse kirkon symbolina tai taivaan kuningattarena (*Regina coeli*) ja ihmiskunnan valtiattarena. Tyhjän sylin Madonna voi attribuuteista riippuen edustaa myös lapsensa menettäneen äidin surua (*Mater dolorosa*). Maria voi olla myötätuntoinen, ihmiskunnan vaatteidensa suojiin kokoava Suojelusviittamadonna (*Mater Misericordiae*). Renessanssin aikaan Maria puolestaan kuvattiin usein kirjan kanssa Viisauden neitsyenä (*Virgo Sapientissima*) tai Viisaana äitinä (*Mater sapientia*). Täyden sylin, eli lapsen kanssa esiintyvän Marian kuvien luokittelu on vaikeampaa niiden suuren määrän vuoksi. Tavallisimmin Jeesuksesta pitelevä Maria joko istuu valtaistuimella tai

1 Ks. esim. Ringa Takanen, "Esoteerisuuden ja kristinuskon kohtaamisia Signe ja Ane Gyllenbergin säätiön taidekokoelmassa," teoksessa *Hengen aarteet. Esoteerisuus Suomen taidemaailmassa 1890–1950*, toim. Nina Kokkinen & Lotta Nylund (Helsinki: Parvs, 2020), 142–143.

kuvataan seisovana. Onkin kiehtovaa, miten aikakauden ihanteet ja yhteiskunnalliset virtaukset ovat vaikuttaneet Marian kuvaustapojen painotuksiin. Tyhjän sylin Madonnalla roolien ja toimijuuden moninaisuus korostuu. Jeesus-lapsi sylissä Maria pelkistyy Vapahtajan äidiksi. Tämän eron käsittelyä kirjalta olisi toivonut, joskin se olisi siirtänyt fokusta ehkä liikaa tutkimukselliseen suuntaan.²

Kuvataiteiden lisäksi Maria on inspiroinut myös arkkitehtonisia ratkaisuja. Lasin ja valon teologia nousi suosioon 800-luvulta lähtien ja saavutti huippunsa goottilaisten kirkkojen taidokkaissa värillisissä lasimaalausikkunoissa. Ikkunat symboloivat Mariaa, sillä kuten valo läpäisee lasin sitä rikkomatta ja säilyttäen silti voimansa, samoin Neitsytkin sikisi Pyhästä Hengestä ja synnytti Vapahtajan. Lasin ja valon teologian käsittely on yksi hyvä esimerkki systemaattisesta tavasta, jolla kirja kokoaa yhteen Mariaan liittyvät eri osa-alueet.

Viimeisessä osiossa ”Hänen kasvojensa kaltaiset”, Ylimartimo tuo esille Marian hahmon, ominaisuuksien ja attribuuttien sekoittumisen häntä edeltäneisiin esikristillisiin naisjumaluuksiin sekä sen, miten näille hahmoille omistetut pyhät paikat saivat uuden identiteetin Marian nimissä. Tuntuu, että osioon on mahdutettu aiemmista osioista yli jäänyt materiaali. Viimeisessä käsittelyluvussa tehdään muun muassa katsaus Marian väreihin, kasvien symboliikkaan, puettaviin veistoksiin, mustaan Madonnaan sekä suomalaisen kansanrunouden Maria-tyyppeihin.

2 Kuvaustavassa, hahmon asennoissa ja eleissä välittyvät merkitykset ovat itsessään kiinnostava ikonografisen tutkimuksen kohde. Protestanttisessa kristillisessä taiteessa Jeesus on saanut samankaltaisia rooleja kuin Maria katolisessa kuvastossa. Laupeuden ja suojeleksen välittäjä on tarvittu. Ks. Ringa Takanen, *Laupeus ja inhimillisuus. Naisten ääni, affektiiviset elemeodot ja ikonografian murros suomalaisissa alttaritauluissa vuosina 1870–1920*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C – osa 494, Scripta Lingua Fennica Edita (Turku: Turun yliopisto, 2020), 58, 66.

Kuva 2. Suomessa Maria oli suosittu aihe etenkin keskiaikaisessa kirkkotaiteessa. Liedon kirkossa ollut Madonna-veistos on hyvä esimerkki aiheen esitystavasta. Puuveistoksessa näkyy yhä värjäänteitä: Marian yllä on ollut punainen, sinivuorinen viitta. Itse puku on ollut kullattu. Äidin ja lapsen hiukset ovat olleet tummanruskeat. Liedon mestari, *Madonna*, 1300-luvun alkupuoli, tammi, 114 cm. Turun kaupungin taidekoelma. Kuva: Mikko Kynäräinen / Turun Museokeskus, kaikki oikeudet pidätetään.

Runsas mariologinen tietopaketti

Kirjaan sisältyy paljon kiehtovia yksityiskohtia. Uusia tutkimusnäkökulmia herättää Serafim Seppälän näkemys noin 400–500-luvuilla valmistuneista ”lapsuusevankeliumeista”. Varsin naiivilla otteella Jeesuksen lapsuutta ja ihmetekoa kuvaavat kertomuskokoelmat, kuten alkujaan syyrian tai kreikankielinen *Paidika*, voidaan

nähdä varhaisena lastenkirjallisuutena.³ EU:n lipun kultaisen tähtikehän ja sinisen värin yhteys Mariaan tuodaan myös esille, tosin lyhyemmin kuin olisi toivonut. Uutta tietoa itselleni oli, että turkulainen tokaisu ”kyl maar” on jonkin asian vannomista Marian nimeen.

Paikoitellen tuntuu, että kirjassa levittäytyään laajalle ja pyritään kattamaan koko kristillinen kuvakulttuuri. Esimerkiksi Dorén Kuvaraamatun esittelykappaleissa viitataan Dorén perintöön suomalaisten taiteilijoiden töissä, kuten Tove Janssonin Muumi-kirjojen kuvituksessa, ilman yhtymäkohtaa Mariaan. Betlehemin lastenmurhaan Matteuksen evankeliumin mukaan syyllistyneen Herodes Suuren (73–4 eaa.) biografialle annetaan kokonainen kappale. Kuitenkin kirja palaa aina systemaattisesti Mariaan, jota teemat kiertävät kuin tähdet Johanneksen Ilmestyksessä.

Kirjan rakenne on myös maininnan arvoinen. *Marian katse* ei monen populaarin tietokirjan tapaan sisällä viitteitä. Niitä jäi kaipaamaan, vaikka lopussa on asiallinen lähdeluettelo. Henkilöhakemisto sen sijaan tuo kirjalle hyvää lisä-

arvoa. Kuvitus on pääosin mustavalkoista, mikä on sääli, kun kyseessä on suureksi osaksi visuaalisia ilmiöitä tarkasteleva kirja. Onneksi keskellä on kaksi erillistä väreissä painettua kuvaliitettä.

Kaikkiaan Marian katse on oivallinen tiiviiseen muotoon kerätty mariologinen tietopaketti niin uskontotieteen, taide- ja kulttuurihistorian kuin teologian opiskelijalle, tutkijalle kuin kenelle tahansa kristillisestä kulttuurista kiinnostuneelle. Se toimii informatiivisena perusmateriaalina, kiehtovana tietokokoelmana ja jopa osin biografiatyyppisenä sukelluksena Raamatun tunnetuimman naisen maailmaan.

Filosofian tohtori **Ringa Takanen** on tutkinut väitöskirjassaan 1800–1900-lukujen vaihteen naistaiteilijoita sekä nais- ja lapsiaiheiden käyttöä suomalaisissa alttaritauluissa. Hän on kiinnostunut laajasti 1800–1900-lukujen taitteen visuaalisen kulttuurin kysymyksistä.

3 Serafim Seppälä, *Elämän äiti. Neitsyt Maria varhaiskristillisessä teologiassa* (Helsinki: Maahenki Oy, 2010).